

JOSEPH JACQUES GOLL – NIEZNANY DOWÓDCA INŻYNIERÓW NAPOLEOŃSKIEJ TWIERDZY GDAŃSK

CEZARY WOŁODKOWICZ
<https://orcid.org/0009-0009-4992-243X>

Muzeum Gdańska

Streszczenie: Joseph Goll był francuskim inżynierem wojskowym, który służył w twierdzy gdańskiej w latach 1808–1813. Służbę wojskową rozpoczął w 1795 r., biorąc udział w licznych kampaniach. Służył pod rozkazami marszałków Davouta, Ney, Oudinot, wykazując się talentem i odwagą. Między 1808 a 1810 r. pełnił on funkcję szefa inżynierów garnizonu napoleońskiego i stworzył ponad dwadzieścia memoriałów oraz planów dotyczących fortyfikacji Gdańska. Stanowią one cenne źródło na temat motywów podejmowania się przez armię napoleońską w Gdańsku prac fortyfikacyjnych, ich przebiegu oraz pojawiających się ograniczeń.

Słowa kluczowe: Gdańsk, Napoleon, fortyfikacje, epoka napoleońska

Joseph Jacques Goll: The unknown commander of the engineers of the Napoleonic fortress of Gdańsk

Abstract: Joseph Goll was a French military engineer who served in the Gdańsk fortress from 1808 to 1813. He began his military service in 1795 and participated in numerous campaigns. He served under Marshals Davout, Ney, and Oudinot, demonstrating talent and courage. Between 1808 and 1810, he served as chief of engineers of the Napoleonic garrison and produced over twenty memoranda and plans regarding the fortifications of Gdańsk. These constitute a valuable source on the motivations behind Napoleon's fortification works in Gdańsk, their progress, and the arising limitations.

Keywords: Gdańsk, Napoleon, fortifications, Napoleonic period

Wojskowe dzieje napoleońskiego Gdańska doczekały się licznych opracowań, które skupiają się przede wszystkim na mniej lub bardziej szczegółowym przedstawieniu oblężeń miasta. Brak jest opracowań poświęconych okresowi między oblężeniami 1807 i 1813 r. Z kolei publikacje dotyczące kwestii fortyfikacji miejskich tego czasu to głównie nie zawsze udane streszczenia prac pruskich, dotychczasowi polscy autorzy rzadko sięgali po źródła

proweniencji francuskiej¹. Należy zgodzić się z Andrzejem Nieuważnym, który stwierdził, iż tematyka motywów podejmowania prac, ich przebiegu oraz składu korpusu inżynieryjnego została na razie ledwie zarysowana².

Zamiarem autora jest w pewnym stopniu wypełnienie tej luki. Tematem artykułu jest postać dowódcy inżynierów napoleońskiego garnizonu w latach 1808–1810, szefa batalionu Josepha Golla. W tle zostały przedstawione memoriały i plany jego autorstwa, które rzucają światło nie tylko na stan umocnień twierdzy w owych latach i infrastrukturę wojskową, ale także na cele prac fortyfikacyjnych i ograniczenia wynikające z niewielkich środków finansowych francuskiej inżynierii. Autor nie zdecydował się na szczegółowe przedstawienie prac fortyfikacyjnych opisanych przez francuskiego inżyniera – ze względu na obszerność dostępnych źródeł wymagałoby to osobnego opracowania.

Na początku należy prześledzić wojenne drogi tytułowego bohatera i wyjaśnić, w jaki sposób trafił do Gdańska³. Joseph Jacques Goll urodził się 11 sierpnia 1771 r. w Colmarze, gdzie na świat przyszedł też gen. Jean Rapp. Pochodził z protestanckiej rodziny mieszczańskiej, która osiadła w mieście w XVI w., pełniąc liczne funkcje magistrackie, zarówno gdy Colmar należał do Rzeszy, jak i po przyłączeniu Alzacji do Francji. Z kolei starsza gałąź rodu szczyła się tytułem barona. Jeden z krewnych pełnił nawet funkcję szambelana i radcy dworu wirtemberskiego w okresie rewolucji francuskiej⁴.

Chęć do służby w armii Goll odziedziczył, wydaje się, po swoim ojcu, Johannie Ulrichu⁵, który miał niezwykle karierę wojskową, nawet jak na kosmopolityczne standardy XVIII w. Na początku służył w armii francuskiej, w brygadzie szwajcarskiej, w której szeregach odbył kilka kampanii, bijąc się m.in. pod Fontenoy w 1745 r. Później (nie znamy dokładnej daty)

1 J. Stankiewicz, *Przygotowania do wojny z Rosją. Rozbudowa fortyfikacji*, [w:] *Historia Gdańska*, t. 3, cz. 2: 1793–1815, red. E. Cieślak, Gdańsk 1993, s. 93–96; K. Biskup, *Nowożytna fortyfikacja Gdańska*, [w:] *Zespół Forteczny Gdańsk – Wistouljście*, Gdańsk 1998, s. 15.; G. Bukal, *Fortyfikacje Gdańska i ujścia Wisły 1454–1793. Studium z dziejów nowożytnej architektury militarnej*, Sopot 2012, s. 243–244; wyjątkiem są tutaj dwaj polscy badacze, którzy sięgnęli do zbiorów Vincennes, zob. I. Strzok, *Fortyfikacje XIX-wiecznego Gdańska*, [w:] *Fortyfikacje Gdańska*, red. G. Bukal, s. 58–73; S. Święciochowski, *Francuskie budowle w Gdańsku czyli rzecz o fortyfikacjach*, „Teka Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. 32, 2000, s. 193–201.

2 A. Nieuważny, *Klucz do wszystkiego. Dzieje napoleońskiej twierdzy Gdańsk 1807–1814*, Gdańsk 2022, s. 13–14. W tej książce po raz pierwszy całościowo wykorzystano materiały inżynierii francuskiej znajdujące się w Vincennes.

3 Biografię Josepha Golla przedstawili jeszcze w XIX w.: J.-B. Kühlmann, *Notice biographique sur J.-J.-S. de Goll, de Colmar, colonel du génie militaire en retraite*, „Général du Haut-Rhin, 18 et 25 mai 1851”; Ch. Foltz, *Souvenirs historiques du vieux Colmar*, Colmar 1887, s. 305–309. Autorowi niniejszego artykułu nie udało się niestety dotrzeć do wspomnianych opracowań. Podstawą danych biograficznych jestteczka osobowa Golla, zachowana w archiwum w Vincennes.

4 Service Historique de la Défense à Vincennes (dalej: SHD), GR 2 YE 1782, Goll Joseph, list Golla do ministra, Paryż 8 sierpnia 1825 r., bp.

5 *Ibidem*.

przeszedł na służbę Szwecji i, co niezwykle, nie do piechoty czy kawalerii, ale... do marynarki, w której dosłużył się stopnia kapitana oraz otrzymał Order Miecza⁶. Po powrocie do Francji Johann Ulrich objął stanowisko stettmeistre'a Colmaru, czyli burmistrza⁷.

Joseph Goll rozpoczął służbę w armii już w czasie rewolucji francuskiej. Wcześniej uczył się u pastora Herrenschnidera w Strasburgu, następnie 1 Nivôse'a roku III (21 grudnia 1794 r.) został przyjęty do szkoły politechnicznej⁸. 1 Nivôse'a roku V Republiki (21 grudnia 1796 r.) otrzymał patent podporucznika-elewa szkoły inżynierskiej w Metz, czyli osoby odbywającej naukę w szkole wojskowej, która ma otrzymać patent oficerski. Rok później, służąc w Armii Renu, awansował na porucznika. Goll bił się w niemal wszystkich większych starciach, m.in. wziął udział w blokadzie Ingolstadt, gdzie służył pod rozkazami gen. Michela Ney, przyszłego marszałka Francji. Odznaczył się w starciu pod Illeraichheim (niedaleko Ulm), gdzie na czele kompanii inżynierów i oddziału piechoty przeprowadził się przez rzekę Iller pod ogniem Austriaków i utrzymał ów przyczółek, odpierając ataki przeciwnika. Co więcej, w ciągu nocy zdołał ukończyć okopy chroniące przyczółek. 20 czerwca 1800 r. otrzymał stopień kapitana. Od 1805 r. służył w korpusie marszałka Louisa Davouta. W kampanii 1805 r. kierował budową przepraw dla III Korpusu Wielkiej Armii przez rzeki Inn i Traun oraz Enns. Ponownie znalazł się w ogniu walki pod Steyer, gdzie dowodził czołówką przeprawy francuskiej, wziął do niewoli Austriaków i w ciągu nocy odbudował zniszczony przez nich most. Bił się pod Austerlitz. W 1806 r. został ranny w bitwie pod Auerstedt, walcząc w szeregach dywizji gen. Charlesa Moranda. Rana nie okazała się poważna, ponieważ Goll szybko powrócił do służby, kierując przeprawą dywizji Moranda pod Warszawą. Jak czytamy w jego dossier, to on rozpoznał miejsca przeprawy przez Narew i zdecydował o budowie mostu pod Okuniewem. Także on przeprowadził się jako pierwszy przez rzekę Wkrę, ponownie pod ogniem przeciwnika, tym razem Rosjan. Następnie bił się pod Gołyminem, Ławą Pruską i Lidzbarkiem Warmińskim. Za postawę w tej kampanii uzyskał w marcu 1807 r. stopień szefa batalionu⁹. W latach 1807–1808 kierował pracami fortyfikacyjnymi w Serocku¹⁰.

Patrząc na dokonania Golla, nie dziwi fakt, iż zapisał się w pamięci marsz. Davouta, co miało olbrzymie znaczenie dla jego kariery. Warto to podkreślić, ponieważ najwybitniejszy z podkomendnych Napoleona był niezwykle rygorystyczny i wymagający wobec oficerów,

6 *Ibidem*; por. odpis aktu chrztu kościoła ewangelickiego w Colmarze z 7 marca 1815 r. w języku niemieckim.

7 *Ibidem*; por. odpis aktu chrztu kościoła ewangelickiego w Colmarze.

8 <https://www.alsace-histoire.org/netdba/goll-ii-branches-protestantes/> [dostęp: 23 października 2025].

9 *Ibidem*, Goll Joseph, État des services de mr Goll (Joseph Jacques Samuel) né le 11 août 1771 à Colmar, bp.; Note sur les services de guerre et de place de m[onsieur]r le chev[alier]er Goll, Colonel du Génie en R..., rédigé à Paris le 28 août 1824.

10 *Ibidem*.

potrafił docenić talent, ale nawet chwając, bywał cyniczny i sarkastyczny¹¹. Davout wyraził pochlebną opinię o Gollu jeszcze w 1819 r., polecając go ministrowi wojny, gdy rozpatrywano kwestię jego awansu¹².

W 1808 r. III korpus marsz. Davouta został przemianowany na Armię Renu¹³. Wówczas pod komendą marszałka znalazł się garnizon napoleoński w Gdańsku. Z racji iż nic nie zapowiadało wojny, a służba przy kwaterze Armii Renu nie mogła przynieść jakichkolwiek szans na awans czy odznaczenie Legią Honorową, Goll zaczął starać się o przeniesienie. Nie zachowało się wprawdzie żadne podanie Golla w tej sprawie, ale w korespondencji dostępnej w archiwum w Vincennes, znajduje się list inżyniera, w którym dziękował marszałkowi za przeniesienie go pod rozkazy gen. Rappa¹⁴. Usprawiedliwiał się też za nieprzestane na czas plany i noty na temat stanu twierdzy gdańskiej¹⁵.

Motyacją do udania się do Gdańska była z pewnością chęć objęcia samodzielnego stanowiska. Od grudnia 1807 r., gdy garnizon gdański stał się *commandement particulier* pod komendą gen. Nicolasa Oudinota, dowódcą inżynierów był szef batalionu Lesecq¹⁶. We wrześniu 1808 r., wraz z odejściem dywizji Oudinota oraz Lesecq z Gdańska, utworzył się wakat. Nie można się dziwić, że Goll chciał skorzystać z okazji.

W świetle lektury listu Golla można wysnuć jeszcze inny powód starania się o przeniesienie do Gdańska. Inżynier podkreślił trudy dotychczasowej służby. Zwracał uwagę na zły stan zdrowia i zmęczenie wojną. Nic dziwnego, albowiem wielokrotnie znajdował się w ogniu walki. Z listu wynika, iż Goll wykorzystał faktycznie pierwsze miesiące pobytu w Gdańsku na rekonwalescencję, a brak raportów tłumaczył kiepskim stanem zdrowia¹⁷. W sprzeczności z tym stoją jednak listy z września 1808 r. do marsz. Berthiera i ministra wojny, gen. Henri Clarke'a, w których prosił o przydział do Armii Hiszpanii¹⁸. Wydaje się, że choroba mogła

11 P. Charrier, *Davout et ses soldats au camp de Bruges. Un corps d'armée au camp de Boulogne*, <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/davout-et-ses-soldats-au-camp-de-bruges-un-corps-darmee-au-camp-de-boulogne/#notes>, [dostęp: 31 sierpnia 2025], por. J.C. Gallaher, *Żelazny Marszałek. Biografia Ludwika M. Davouta*, Gdańsk 2000, s. 217–219, 221–222.

12 SHD, GR 2 YE 1782, Goll Joseph, *État des services de mr Goll (Joseph Jacques Samuel) né le 11 août 1771 à Colmar*, dopisek do dokumentu, kopia opinii marszałka naniesiona ręką sekretarza biura personelu.

13 *Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'empereur Napoléon III*, Paris 1865, t. 17, nr 14 376, dekret dotyczący powstania Armii Renu, Erfurt 12 października 1808 r.; SHD Vincennes, 2 C 81, *Correspondance de l'armée du Rhin, novembre 1808*, list Rappa do ministra wojny, Gdańsk, 15 listopada 1808 r.

14 SHD, *Donation Davout*, 1 K 1, carton 10, dok. 88, list Golla do Davouta, Gdańsk, 8 kwietnia 1809 r.

15 *Ibidem*.

16 *Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'empereur Napoléon III*, Paris 1864, t. 16, nr 13 345; SHD, 2 C 637, *Situations de la Grande Armée*, 15 stycznia 1808 r.

17 SHD, *Donation Davout*...

18 SHD, GR 2 YE 1782, Goll Joseph, list Golla do marsz. Alexandre'a Berthiera, Berlin 22 września 1808 r.; list Golla do ministra wojny, Berlin, 22 września 1808 r.

dopaść Golla już w Gdańsku. A zima nie ułatwiała powrotu do zdrowia. Sam gubernator Rapp w styczniu 1809 r. pisał do marsz. Davouta: „Je suis encore au lit depuis huit jours, nous habitons le climat le plus détestable du monde”¹⁹. Można też złośliwie przypuszczać, iż zły stan zdrowia Golla mógł pojawić się w momencie odmowy przeniesienia do Hiszpanii.

Goll znalazł się nad Motławą w grudniu 1808 r.²⁰ Został odnotowany na kwaterze przy ul. Mariackiej 595, u niejakiego Palina, gdzie zajął dwie izby²¹. W marcu 1809 r. przeniósł się na ul. Świętego Ducha 1003 i zamieszkał u pani Simpson, zajmując już cztery pokoje²². Pod tym adresem pozostał przez resztę swojego pobytu w mieście, do 1812 r. Liczba izb, którą otrzymał Goll do swojej dyspozycji, była zgodna z regulaminem. W jego myśl podpułkownikowi artylerii i szefowi batalionu inżynierii przysługiwały dwa pokoje prywatne, pokój do pracy, a także pokój dla dwóch służących²³.

Gollowi podlegało tylko trzech kapitanów – Bealieu, Bessart, Pasquier, a także dwóch szeregowych – Camelain i Pottier²⁴. Z powodu wojny z Austrią w 1809 r. jego komenda została wkrótce zmniejszona. Inżynierów zbędnych w Gdańsku odwołano do głównej armii francuskiej, która potrzebowała ich na głównym teatrze działań²⁵.

Jednak w kwietniu 1809 r. w granice Księstwa Warszawskiego wkroczył korpus austriacki, który po nierozstrzygniętej bitwie pod Raszynem zajął Warszawę. Jego dowódca, gen. Ferdynand d’Este, zdecydował się wysłać wydzielony oddział na Toruń. Pojawiły się pogłoski, że oddział austriacki miał skierować się na Gdańsk. Dowodzący wówczas garnizonem gen. Michał Grabowski został zmuszony do wykonania gorączkowych napraw twierdzy. Należało także przemyśleć koncepcję jej obrony. Obiema rzeczami z racji pełnionego stanowiska miał zająć się właśnie Goll.

19 „Jestem w łóżku już od ośmiu dni, żyjemy w najbardziej nienawistnym klimacie na świecie”, SHD Vincennes, *Donation Davout*, 1 K 1, carton 7, dok. 40, list Rappa do Davouta z 7 stycznia 1809 r.

20 A. Nieuważny niewłaściwie datuje jego przybycie na 1807 r., zob. *op. cit.*, s. 14–15.

21 Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), 300,92/40, *Berechnung der Exemtions-Servis-Casse z okresu 1–31 XII 1808*, s. 17.

22 APG, 300,92/33, *Exemptions Servis-Berechnung für den 6ten Monat oder Marz 1809*, s. 3; APG, 300,92/44, *Berechnung vom Exemtions-Servis pro Februar Extra Monat et Martz A° 1811*, s. 3.

23 Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich, *Generała Michała Grabowskiego korespondencja wojskowa, papiery jako komendanta forticy gdańskiej i różne 1808–1811*, rkps 3159, nr 36, *Extrait du réglement concernant le logement et la Casernement des troupes*, k. 190–191.

24 SHD, 2 C 672, *Situation de l’Armée du Rhin*, luty 1809 r., bp.

25 SHD, 2 C 511, *Situation du gouvernement de Danzig à l’époque du 1er avril an 1809*, bp.

Tuż przed wybuchem wojny z Austrią Goll stwierdził, iż do skutecznej obrony miasta wymaganych jest 15 000 żołnierzy piechoty plus oddział kawalerii w sile 400–600 ludzi, a także 250 dział²⁶. Faktycznie do dyspozycji pozostawało wówczas około 2500 ludzi²⁷.

Niemniej Goll opracował, będący skutkiem prowadzonych prac naprawczych, drugi z memoriałów dotyczących stanu twierdzy i pomysłów na jej przekształcenie. Ów dokument jest datowany na 30 maja 1809 r.²⁸

Goll podkreślił jasno, iż nieliczny garnizon nie będzie w stanie obsadzić nie tylko fortyfikacyjnych dzieł zewnętrznych, ale nawet samych murów miejskich. Dlatego w porozumieniu z gen. Grabowskim proponował przeniesienie obrony do tej części twierdzy, którą będzie można utrzymać. Nie będąc w stanie obronić bastionów, Goll jako remedium postulował sypanie poprzecznic i mniejszych dzieł w samych bastionach, w ich tylnej części²⁹.

W przypadku Biskupiej Górki Goll proponował wstrzymanie umacniania fortu i stworzenie *crémaillère*, czyli linii umocnień o tzw. narysie kleszczowym, która schodziłaby ze wzgórza i łączyła się z odcinkiem wałów miasta. Celem takiego działania była chęć uniknięcia nadmiernej samodzielności fortu, co w chwili zdobycia ułatwiłoby przeciwnikowi odparcie kontrataków obrońców (w rezultacie nie zostało to wykonane)³⁰. Jednakże, jak sam zauważył, opuszczenie Biskupiej Górki dawałoby dostęp przeciwnikowi do Raduni i możliwość odcięcia wody pitnej dla miasta. Goll postulował więc, aby linię obrony Biskupiej Górki oprzeć na najwyższej części góry, wokół domów, i tam przeprowadzić prace ziemne, bez konieczności wyburzeń. Jak podkreślił, przy owych domach istniały już małe bastiony. Umieszczenie tam linii obrony oferowało świetne pole ostrzału. Na ten odcinek proponował przenieść działa z fortyfikacji miejskich³¹.

Goll ocenił, że przeprowadzenie prac na froncie Biskupiej Górki oraz lewej stronie linii bastionów będzie wymagało 30 000 dniówek. Chcąc ukończyć prace w 12 dni, należało zatrudnić 2500 osób (1000 żołnierzy garnizonu, 1500 mieszkańców Gdańska). Do pełnego opaliskowania wymaganych było 15 000 pali, których część już kupiono³².

26 SHD, 1 VM 90, *Considération sur le plan de Dantzig*, 6 avril 1809, s. 1–9 (paginacja własna).

27 SHD, 2 C 511, *Armée d'Allemagne. Garnisons françaises dans les places de Poméranie, de Westphalie (1808–1809), de Danzig, de Hanau, bataillons de marche 1809*, zestawienie z 15 lipca 1809 r., bp.

28 SHD, 1 VM 90, *Mémoire sur les moyens de mettre la place de Dantzig en état d'être défendue par 2000 hommes contre un corps de troupes considérables indiquant en même temps les travaux qui ont eu lieu pendant les mois de Mai 1809, à époque de l'invasion des Autrichiens dans le Duché de Varsovie*, 30 mai 1809 r., s. 1–6 (paginacja własna).

29 *Ibidem*, s. 2, 4.

30 W tym miejscu chciałbym podziękować prof. Grzegorzowi Bukalowi za pomoc w kwestii terminologii.

31 *Ibidem*, s. 4.

32 *Ibidem*, s. 5.

Były to jednak tylko projekty. Po pierwsze brakowało saperów wojskowych. Goll powołał nową kompanię saperów, do której wybrano rzemieślników z różnych oddziałów garnizonu, a także zatrudniono nieznaną liczbę gdańszczan. Prace fortyfikacyjne miało opłacić miasto³³. Na rozkaz Grabowskiego zaczęła szkolenie kompania kanonierów, których również wybrano spośród żołnierzy garnizonu³⁴.

Najpilniejsze prace wykonano przy półksiężycu Neubauera, który osłaniał bastiony Kessel (d. Neubauera) usytuowany na Górze Notzkego (*Notzkenberg*) – poprawiony został jego profil. Usypano także zaplecek, czyli trawers, chroniący przed ogniem z tyłu. Wzmocniono również rejon dawnego Szańca Wapiennego, który opatrzone blokhauzem broniącym jego drogi krytej. Dokonano wówczas przeglądu szluz: Rykforckiej, Knipawskiej³⁵, Kamiennej i Lazaretowej (*Pockenhaus*). Miały być gotowe do zalania terenu wodami Motławy i Wisły³⁶. Poprawiono wówczas także opalisadowanie Biskupiej Górki. Wedle wyliczeń Golla wbito ponad 2600 pali³⁷.

To wtedy nakazano przeniesienie magazynów prochowych z Nowego Portu i innych miejsc do samego miasta. Proch, wedle danych Golla, umieszczono w podziemiach bastionu Wiebego oraz kilku innych budynków określonych jako *blindées*, czyli pancernych, co oznacza budynki mogące wytrzymać ogień artylerii. Proponował on również, aby na Biskupiej Górze utworzyć fabrykę prochu, „umocnione” kwatery i szpital dla żołnierzy³⁸.

Na szczęście, ku uldze Grabowskiego, zagrożenie austriackie nie zmaterializowało się wskutek skutecznej kontrofensywy wojsk polskich w maju 1809 r., dowodzonych przez ks. Józefa Poniatowskiego.

We wspomnianym memoriale z 6 kwietnia Goll po raz pierwszy przedstawił koncepcję, którą następnie powtórzył w innym memoriale z 1809 r. Dotyczyła ona przeniesienia ciężaru obrony twierdzy z rejonu Biskupiej Górki i Gradowej Góry na umocnienia leżące bliżej morza. W tym celu przewidywał on następujące działania:

- 1) Zniwelowanie fortów Gradowej Góry, Biskupiej Górki oraz pozostałych umocnień po stronie wzgórz i pozostawienie tam jedynie lekkiego płaszcza (fr. *enveloppe*, pol. enwłopa) – zapewne chodzi tu o umocnienia ziemne³⁹.

33 *Ibidem*, s. 5; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 157.

34 SHD, 1 VM 90, *Mémoire sur les moyens de mettre la place de Dantzig en état d'être defendue...*, s. 5.

35 Skrajna część Długich Ogrodów.

36 SHD, 1 VM 90, *Mémoire sur les moyens de mettre la place de Dantzig en état d'être defendue...*, s. 5; A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 156–157.

37 A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 158.

38 SHD, 1 VM 90, *Mémoire sur les moyens de mettre la place de Dantzig en état d'être defendue...*, s. 4.

39 SHD, 1 VM 90, *Considération sur le plan de Dantzig, 6 avril 1809*, s. 7.

- 2) Stworzenie twierdzy obejmującej Nowy Port i Wistoujście⁴⁰, którą miałyby obsadzić 4000–5000 ludzi. Pozwoliłoby to zarówno na kontrolę ujścia Wisły jak i osłonę samego portu i miasta. Twierdza miała obejmować siedem, osiem bastionów. Wokół Wistoujścia planowane było również powstanie wysuniętych dzieł fortyfikacyjnych⁴¹.
- 3) Umocnienie i utrzymanie Szańca Zachodniego (*Westerschanze*), w tym jego trzech lunet, oraz pogłębienie fosy w celu zachowania kontroli nad lewym brzegiem Wisły. Działania te podjęto w sierpniu 1809 r.⁴²

Były to jego pierwsze projekty dotyczące Gdańska. Łącznie w zbiorach archiwum Vincennes zachowało się ponad dwadzieścia memoriałów i planów Golla, które można mu przypisać z pewnością, gdyż je podpisał⁴³. W 1809 r. francuski inżynier opracował pięć memoriałów⁴⁴. W roku kolejnym był to jeden memoriał oraz osiem planów i szkiców⁴⁵. W 1811 r. powstał jeden memoriał oraz trzynaście profili dzieł wykonanych w trakcie prowadzonych wówczas energicznych prac fortyfikacyjnych⁴⁶.

Memoriały Golla mają różną objętość, od dwóch do ponad 60 stron. Łącznie daje to blisko 200 stron opisu stanu fortyfikacji oraz prac wykonywanych w latach 1808–1810. Jak wspomniano na początku, celem autora nie jest dokładne przedstawianie ustaleń Golla w tej kwestii⁴⁷. Należy jedynie zaznaczyć, iż inżynier podkreślał poprawny stan fortyfikacji miej-

40 Warto tu zauważyć, że Goll używając terminu Wistoujście, stosuje go głównie jak określenie całości twierdzy Wistoujście, pisząc po prostu fort de Weichselmünde.

41 *Ibidem*, s. 7–8.

42 SHD, 1 VM 90, *Mémoire sur la défense de Weichselmünde et de la Westerschanze*, 24 août 1809, s. 4–5.

43 Patrząc na styl pisma i czas powstania innych dokumentów, można mu przypisać autorstwo kilkunastu innych planów.

44 SHD, 1 VM 90, *Considération sur le plan de Dantzig*, 6 avril 1809, s. 1–9 (paginacja własna); *Mémoire sur les moyens de mettre la place de Dantzig en état d'être défendue...*, s. 1–6 (paginacja własna); *Mémoire sur la défense de Weichselmünde et de la Westerschanze*, 24 août 1809, s. 1–10 (paginacja własna); *Mémoire sur Weichselmünde avec projets et les plans détaillés du fort*; *Mémoire sur l'état actuel de Dantzig et de Weichselmünde indiquant les ouvrages les plus urgents à construire*, 27 novembre 1809, s. 1–7 (paginacja własna).

45 SHD, 1 VM 90, *Plan, coupe et profil de l'écluse de Rückfort* (10 novembre 1810); *Plan et profils de la tête du pont de Holm indiquant les ouvrages à exécuter pour son achèvement* (10 novembre 1810); *Plan et profils de la tête du pont de Holm indiquant les ouvrages exécutés* (15 novembre 1810); *Plan et coupe de l'écluse de Kneiphoff* (20 novembre 1810); *Plan, coupe, élévation et profil d'une caserne en maçonnerie (Weichselmünde)*, 6 décembre 1810 r.; *Plan profil et élévation d'un blockhaus défensif construit par l'ennemi lors de siège de 1807*, 9 décembre 1810; *Plan et profil d'une flèche construite avant de la porte d'Oliva* (26 grudnia 1810); *Mémoire sur Weichselmünde*, 30 décembre 1810, s. 1–48 (paginacja własna). Memoriały Golla liczą łącznie 176 stron szczegółowego opisu.

46 SHD, 1 VM 90, *Mémoire sur Dantzig*, 15 février 1811; s. 1–62 (cyt.: Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r.); *Profils généraux de la place après les travaux*, s. 1–39 (paginacja własna); SHD 1 VM 91, *Note sur la construction du dessus du Radier du Moulin de l'écluse de l'inondation*, 24 décembre 1811; s. 1–2; A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 172–191.

47 Uczynił to zresztą pokrótce A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 158–160.

skich, zwłaszcza murowanego odcinka leżącego naprzeciw Góry Gradowej i Biskupiej Górki. W jego odczuciu nawet ziemne wały, po przeprowadzeniu koniecznych wzmocnień – ubicia ziemi, naprawy palisad – pozwoliłyby na skuteczną obronę. Zwracał natomiast uwagę na konieczność poprawy dzieł zewnętrznych, zwłaszcza w okolicach Gradowej Góry, w rejonie Bramy Oliwskiej i Biskupiej Górki. W obu tych odcinkach należało albo wymienić palisady, albo je ustawić. Goll zwrócił uwagę na konieczność większego nasycenia odcinków artylerią. Niezbędne działa miano przesunąć z linii wałów⁴⁸.

Postulował również umocnienie Chełma i Siedlec. W tym pierwszym należało umieścić niekreślone przez inżyniera dzieło, które chroniłoby ogniem tyły Góry Gradowej i umożliwiałoby ostrzał obniżenia terenu w kierunku Siedlec. Biskupią Górkę miało z kolei wzmocnić nieduże dzieło przed Bramą Oruńską⁴⁹.

Najcenniejszy i najobszerniejszy memoriał Golla, skierowany do najwyższych władz, pochodzi z lutego 1811 r.⁵⁰ i liczy 62 strony. W przeciwieństwie do poprzednich dokumentów nie ma w nim żadnych przekreśleń ani dopisków ołówkiem. Zawiera też paginację napisaną ręką autora. Warto omówić ten memoriał szerzej, także ze względu na zawarte w nim bogactwo informacji na temat ogólnego stanu Gdańska w kontekście jego użyteczności dla potrzeb armii napoleońskiej.

Goll przedstawił bowiem w memoriale nie tylko informacje odnośnie do wysokości wałów, obwodu twierdzy itp. Dokument ten wyróżniają także informacje na temat położenia i warunków naturalnych Gdańska. Goll pisał o biegu Wisły i o tym, jak przed Kwidzynem dzieli się ona na dwa ramiona, prawe wpadające do Zalewu Wiślanego, i lewe, które wpada do Morza Bałtyckiego w Wiślouszczu. W jego odczuciu odcinek Wisły od Mątowy do morza tworzył deltę przypominającą tę Nilu⁵¹.

O Motławie pisał następująco: „La ville de Danzig est traversée par la Mottlau. Cette rivière prend sa source dans les prairies de Dirschau et s'alimente par les eaux des canaux connus sous le nom de Laken, qui servent au dessèchement des contrées basses et pertises du Werder”⁵². Goll szczegółowo przeanalizował wały przeciwpowodziowe i zasady przeciwdziałania wylewom Wisły i Motławy⁵³. Przedstawił także informacje dotyczące biegu Ra-

48 SHD, 1 VM 90, *Mémoire sur les moyens de mettre la place de Dantzig en état d'être défendue...*, s. 4.

49 A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 160.

50 SHD, 1 VM 90, *Mémoire sur Dantzig 15 février 1811*; s. 1–62 (cyt.: memoriał Golla z 15 lutego 1811 r.).

51 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 1.

52 „Miasto Gdańsk przecina Motława. Ta rzeka ma swoje źródło na łąkach Tczewa i karmi się wodami kanałów znanych pod nazwą Łacha (Laken), które służą do osuszania nisko położonych i żyznych Żuław”, *ibidem*, s. 2.

53 *Ibidem*, s. 3–4.

duni i Starej Raduni, położenia Ostrowa, Nowego Portu i Wisłoujścia⁵⁴. Przed opisem części odcinków obwałowań Goll umieszczał informacje o ukształtowaniu terenu⁵⁵.

System obronny Gdańska według Golla tworzyły następujące elementy:

1. Obwarowanie główne (fr. *enceinte*) złożone z 20 bastionów, z których osiem zwróconych ku wzgórzom miało murowane zwieńczenie. Wysokość reliefu bastionów wynosiła od 18 do 23 stóp, licząc od poziomu wód fosy. Parapety miały od 7 do 14 stóp grubości. Szerokość wałów oscylowała od 20 do 40 stóp szerokości⁵⁶. Goll szczegółowo przedstawił dane techniczne każdego z bastionów⁵⁷.
2. Dzieła linii zewnętrznej, które odchodziły od Wisły i ciągnęły się dalej w kierunku równiny przy Bramie Oliwskiej na obszarze około 820 m (410 toises)⁵⁸, przechodząc następnie przez wzniesienie Góry Gradowej, przecinając dolinę Nowych Ogrodów i Siedlec, wspinając się na Biskupią Górkę i kończąc się na lewo od tej góry na umocnieniach bramy Petershagen⁵⁹.
3. Dzieła, które graniczyły z lewym brzegiem Wisły od reduty ryckforckiej (*redoute de Ruckfort*) aż do frontu Składow Drzewnych (*Holzraum*), ostanając front Długich Ogrodów. Dochodziły do nich te przeznaczone do obrony Bramy Nizinnej⁶⁰.
4. Przyczółek mostowy i reduty broniące wyspy Ostrów, chroniące także komunikację między Gdańskiem a Wisłoujściem⁶¹. Goll podkreślał ich znaczenie właśnie ze względu na słabość odcinka Bramy Oliwskiej⁶².
5. Fortyfikacje ujścia Wisły i kanału portowego, które tworzyły: fort Wisłoujście (*fort de Weichselmunde*) wraz z małym obozem umocnionym Szańca Mewiego, przyczółek mostowy zwany Szańcem Zachodnim, dzieła *Platte* (*Westerplatte*) chroniące kanał portowy od strony morza, obóz umocniony Nowego Portu⁶³.

Oprócz informacji o fortyfikacjach Goll przedstawił niezwykle cenne dane dotyczące infrastruktury wojskowej, które można przenieść na lata 1809–1810. W tamtym czasie

⁵⁴ *Ibidem*, s. 4–7.

⁵⁵ Np. Chełm i Siedlce, *ibidem*, s. 12.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 7.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 7–8.

⁵⁸ Jako przelicznika użyto systemu tzw. *mesures usuelles*, ustanowionego przez Napoleona w 1812 r., W. Hallock, H. Wade, *Outlines of the evolution of weights and measures and the metric system*, London 1906, s. 66–69.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 1; szczegółowo na temat umocnień, s. 7–24.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 1, 24–26.

⁶¹ *Ibidem*, s. 1, 26–30.

⁶² *Ibidem*, s. 26–27.

⁶³ *Ibidem*, s. 1; por. SHD, 1 VM 90, *Mémoire sur l'état actuel de Dantzic et de Weichselmünde indiquant les ouvrages les plus urgents à construire*, 27 novembre 1809, s. 1.

niewielkich rozmiarów garnizon kwaterował w ledwie dziesięciu lokalizacjach. Pierwszym z nich był budynek komory celnej, czyli budynek Dyrekcji Cei i akcyzy, który mieścił się przy Szafarni 11⁶⁴. Mieścił on 550 łózek, co oznaczało miejsce dla 1000–1100 ludzi. Drugie koszary znajdowały się w budynku dyrekcji loterii na Długich Ogrodach, w którym można było ulokować 119 łózek. Przy Składowach Drzewnych znajdowały się koszary z 34 łózkami. Najprymitywniejsze koszary mieściły się w sześciu spichlerzach o nazwach: Oliwski, Jednorożec, Bliźnięta (dwa budynki), Okręt wojenny, Drzewo pomarańczowe. Jak podkreślał, Gdańsk nie posiadał żadnych budynków *stricto* koszarowych, co było konsekwencją dotychczasowej historii miasta. Do obrony miasta wystarczał garnizon niewielkich rozmiarów, ponieważ Gdańsk „był republiką, a każdy obywatel żołnierzem”. Prusacy podobnie nie wybudowali żadnych koszar, lokując wojsko po kwaterach prywatnych⁶⁵.

Francuski inżynier postulował, aby w razie powiększenia garnizonu nowe koszary umieścić mimo wszystko w spichlerzach, które łatwo można było przebudować. Zaproponował także utworzenie koszar na Biskupiej Górze dla 2000 ludzi oraz na Gradowej Górze dla 1500. Goll zakładał również umieszczenie kolejnych koszar w dzielnicy Nowe Ogrody, przy *Schwarzes Meer*⁶⁶, bądź na miejscu funkcjonującego wówczas cmentarza menonickiego. Jego zdaniem wielkie koszary powinny być powstać w kurtynie między bastionami Wół i Ogrodowy. Mogłyby one posłużyć oddziałom broniącym linii Długich Ogrodów. Jak dodawał, tworzone już były koszary po zachodniej stronie bastionu Żubr. Żołnierzy, według Golla, można było umieścić w szyi bastionu Lis. Tam mogły stacjonować oddziały broniące odcinka od Bramy Jakuba do Bramy Wyżynnej⁶⁷.

Szpital garnizonu funkcjonował w czterech miejscach: w Arsenale, czyli Wielkiej Zbrojowni, dwóch domach na Piaskach oraz w klasztorze dominikańskim. Łącznie szpitale w Gdańsku miały 1140 łózek, które mogły pomieścić 2280 żołnierzy⁶⁸.

Szpital w Zbrojowni miał sale chorych na pierwszym i drugim piętrze. Goll niezwykle negatywnie oceniał położenie budynku, a także jego stan sanitarny. Jak pisał: „Cet hôpital présente l'inconvénient d'être situé vis-à-vis des fronts d'attaque et aurait par conséquent besoin d'être évacué au moment, où la place serait mise en état de siège. D'un autre côté il se trouve enclavé dans les maisons des particuliers. Aucun cour ni jardin n'offre aux malades la facilité de prendre l'air en se promenant. L'eau des pompes est mauvaise et ne saurait

64 Z. Maciakowska, *Das Akzise- und Zolldirektionsgebäude – David Gillys vergessenes Werk in Danzig. Organisation und Vorbereitung dieser Investition*, „Zapiski Historyczne”, t. 78, 2013, z. 4, s. 1.

65 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 49.

66 Czarne Morze, obecnie rejon u zbiegu ul. Biskupiej, Na Stoku, Salwator.

67 *Ibidem*, s. 53–55; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 151–152.

68 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 57.

suffire au besoin du service. Les latrines pratiques à chaque étage infectent les salles en été et en hiver lors du dégel”⁶⁹.

Dwa szpitale na Piaskach w budynkach nr 86 i 87 oferowały chorym wszelkie możliwe udogodnienia. Bliskie linii walk w momencie oblężenia wymagały jednak przenoszenia chorych w bezpieczniejsze miejsca⁷⁰.

W szpitalu w klasztorze dominikańskim, przy ulicy św. Jana, sale chorych mieściły się w piwnicy i na pierwszym piętrze. Goll zwracał uwagę, że budynek mógł pomieścić rannych w momencie oblężenia. W jego opinii krzyżowe sklepienia parteru powinny być wytrzymać bombardowanie⁷¹.

W swoim memoriale Goll przedstawił również położenie oraz stan magazynów wojskowych. W kwestii magazynów prochowych konstatował, iż te funkcjonujące w mieście nie nadawały się do przechowywania zapasów niezbędnych podczas oblężenia⁷². Tu znowu podkreślił brak działań Prusaków. W opinii Golla wahali się oni między zniszczeniem fortyfikacji a ich utrzymaniem i ostatecznie skupili się na rejonie Wisłoujścia oraz Nowego Portu⁷³. Z tego powodu magazyny prochowe umieszczono w miejscach już istniejących magazynów oraz w budynkach, które można było najszybciej zaadaptować do tego celu⁷⁴. Nie oznaczało to, iż były to obiekty idealne. Goll odnotował, iż w Gdańsku przechowywano 785 milliers prochu, czyli ponad 384 t, z tego jedynie 208 milliers (104 t) znajdowało się w miejscach do tego się nadających. Jak dodał: „dans des endroits secs et abrités des bombes”⁷⁵.

Pozostałe znajdowały się w miejscach, w których proch musiał ulec zepsuciu z powodu zawilgocenia. Były to poterny, a przede wszystkim ta na Gradowej Górze. 200 milliers (98 t) zostało ulokowanych częściowo w rejonie Szańca Wapiennego (*Holzraum*) w drewnianym domu, wybudowanym przez dyrektora artylerii gen. La Martiniere, a 5 milliers (2,5 t) w wartowni bastionu Wozowego (Bastion Karren)⁷⁶. Wszystkie te obiekty w opinii Golla należało

69 „Ów szpital ma niedogodność, jest umieszczony naprzeciwko [tzn. blisko] linii ataku i w efekcie wymaga ewakuacji w momencie rozpoczęcia oblężenia. Z drugiej strony znajduje się on wśród kamienic mieszczańskich. Żadne podwórko ani ogród nie oferują chorym ani możliwości pobytu na słońcu, ani okazji do spaceru. Woda z pomp jest zła ani nie byłaby wystarczająca na potrzeby służby. Latryny na każdym piętrze infekują sale oraz zamarzają w zimie.”, *ibidem*, s. 57–58; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 152.

70 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 58; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 152.

71 *Ibidem*, s. 59; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 152.

72 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 50.

73 *Ibidem*.

74 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 51.

75 „W miejscach suchych i osłoniętych przed bombami”, Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 51; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 149.

76 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 51–52; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 149.

ewakuować w momencie rozpoczęcia oblężenia. Część amunicji i prochu była umieszczona w Wiśloujściu, ale Goll postulował ich przeniesienie w obręb miasta⁷⁷.

Francuski inżynier uznał wobec tego za konieczne utworzenie magazynów prochowych mogących pomieścić co najmniej 300 milliers (150 t) prochu. Jeden z nich, przewidziany na 40–50 milliers (20–25 t), powinien znaleźć się u podnóża wewnętrznego zbocza Góry Gradowej. Dwa pozostałe, o pojemności 240–250 milliers (blisko 120–125 t), powinny zostać umieszczone we wnętrzach bastionów Królik i Jednorożec⁷⁸. Goll przedstawił nawet projekt magazynu autorstwa jego podkomendnego, kpt. Dieudonné'a⁷⁹.

Magazyny żywności znajdowały się na Wyspie Spichrzów. Goll podkreślał ich oddalenie od linii obrony. Stwierdził nawet, że jest ono tak duże, iż mało prawdopodobne, aby spadła tam jakakolwiek kula. Podkreślił, iż nic takiego nie miało miejsca podczas oblężenia 1807 r.⁸⁰ Magazyny medykamentów zostały umieszczone na Dolnym Mieście, a furazu – w kościołach św. Piotra i Pawła, Franciszkanów (*Graumünchen*), kaplicy Lazaretu (*Pockenhaus*) przy Bramie Oliwskiej. Z kolei na magazyny towarów płynnych zajęto podziemia usytuowane pod bastionami: Elżbiety, Wozowego, Wiebego, Gertrudy, jak i w kurtynach bastionów: Ryś, Motława, Kot, Lis oraz Jakub. Jednak z powodu znacznego zawilgocenia mogły one służyć wyłącznie do przechowywania trunków. Goll podkreślał, iż w bastionie Wozowym należało wymieniać beczki co sześć miesięcy, gdyż ulegały znaczącemu zawilgoceniu. Francuz proponował wyłożenie drewnianej podłogi, aby móc przechowywać w nim żywność⁸¹.

Goll podał również wiadomości dotyczące wojskowych piekarni oraz rzeźni. Pierwsza z piekarń została umieszczona w budynku na stoku Kanału na Stępcie⁸². Obok niej, w kurtynie bastionów Królik i Ogrodowy, znajdowała się druga. Budynek był drewniany, a piece w liczbie pięciu były w bardzo złym stanie⁸³. Trzecia zlokalizowana była na Dolnym Mieście, jej cztery piece też były w złym stanie⁸⁴. Powstanie jednej z piekarń sfinansowało miasto⁸⁵.

77 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 52; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 149.

78 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 52.

79 Powstał on jeszcze w lipcu 1810 r., SHD 1 VM 90, *Plan coupe et élévation d'un magasin à poudre (juillet 1810)*.

80 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 59.

81 *Ibidem*, s. 61–62; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 153.

82 Miała dziesięć pieców, w ciągu doby można było w niej wypiec 30 000 racji. Dach piekarni wymagał jednak sporych napraw. Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 60–61; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 153.

83 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 60–61; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 153.

84 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r., s. 60–61; por. A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 153.

85 APG, 300,92/540, *Acta die Leistungen der Stadt in genere betreffend /rotulus/*, s. 107.

Ponadto z memoriału Golla z 1810 r. wynika jasno, że w Wiśtouląstku znajdował się kolejny piec piekarniczy. Można w nim było wypiec 500 racji dziennie⁸⁶.

Jak widać, memoriały Golla, a zwłaszcza ten z lutego 1811 r., przynoszą szereg nowych i cennych informacji dotyczących nie tylko garnizonu napoleońskiego w Gdańsku, ale także stanu fortyfikacji oraz projektów ich przebudowy. Ich wartość jest o tyle większa, iż do części memoriałów zachowały się powstałe przy tej okazji plany, jak np. szczegółowa lokalizacja pomieszczeń w koszarach ulokowanych w Wiśtouląstku⁸⁷. W 1811 r. francuski inżynier stworzył jeszcze jeden dokument świadczący zarówno o jego skrupulatności, ale także zainteresowaniu miejscem, w którym służył, mianowicie: „Tableau des niveaux journaliers des eaux de la Mottlau pris près du confluent de cette rivière avec la Vistule pendant l’an 1811”⁸⁸.

Omówiony wyżej memoriał z lutego 1811 r.⁸⁹ zrobił duże wrażenie na decydentach Paryżu. Nawet w dokumencie podsumowującym służbę Golla zwrócono uwagę, iż był on autorem właśnie tego dokumentu.

Memoriał Golla znalazł się na biurku Napoleona zapewne w marcu 1811 r., co zbiegło się z wiadomościami o ruchach rosyjskich wojsk w kierunku granicy Księstwa Warszawskiego. Cesarz Francuzów zaczął przywiązywać więc większą wagę do Gdańska, którego położenie musiało mieć olbrzymie znaczenie w przyszłej wojnie z Rosją. W efekcie Napoleon podjął decyzję o rozbudowie fortyfikacji Gdańska, której koszt wziął na siebie. Pracami miał kierować gen. Dominique Chambardliac, któremu do pomocy przydzielono płk. Louisa Richemonta, a także oficerów holenderskich i włoskich. Ze specjalną misją opracowania i nadzorowania projektów na miejscu został wysłany gen. Benoit Haxo⁹⁰. W tym momencie Goll stał się podwładnym, którego doświadczenie i obecność w mieście od ponad dwóch lat z pewnością były cenne dla jego nowych przełożonych.

Goll pozostał w Gdańsku do 1812 r. Wówczas otrzymał przydział do kwatery głównej Wielkiej Armii, a następnie powierzono mu dokończenie prac przy przedmościach w Kwidzynie, Malborku i Tczewie, które zostały rozpoczęte przez gen. Haxo. W drugiej połowie 1812 r. trafił do X Korpusu Wielkiej Armii marsz. Étienne’a Macdonalda, którego zadaniem było zajęcie Inflant i zdobycie Rygi⁹¹.

Jeszcze w grudniu 1812 r. wraz z X Korpusem udało mu się wycofać do Gdańska. W mieście pozostał na wyraźną prośbę gubernatora Rappa. Gubernator zdawał sobie jasno sprawę

86 SHD, 1 VM 90, *Mémoire sur Weichselmünde 30 décembre 1810*, s. 33.

87 SHD, 1 VM 90, *Plan de l’intérieur des chambres et des casemates du Fort carré de Weichselmünde 20 Xmbre 1810*, autorstwa porucznika Dujardina.

88 SHD, 1 VM 92, *Tableau des niveaux journaliers des eaux de la Mottlau pris près du confluent de cette rivière avec la Vistule pendant l’an 1811*, bp.

89 Memoriał Golla z 15 lutego 1811 r.

90 A. Nieuważny, *op. cit.*, s. 172–173.

91 SHD, GR 2 YE 1782, *Goll Joseph*, opinia Campredona o Gollu, Paris, 27 sierpnia 1823 r.

z konieczności zatrzymania w mieście oficera inżynierii, który dokładnie znał miejscowe fortyfikacje. Szefem inżynierów korpusu, którego celem była obrona Gdańska przed wojskami rosyjsko-pruskimi, został gen. Jacques Campredon. Goll objął funkcję dowódcy inżynierii Wiśtouljścia, Nowego Portu oraz Westerplatte. Jego zadaniem było energiczne wzmacnianie fortyfikacji tego odcinka oraz dowodzenie nim w czasie oblężenia 1813 r.⁹²

Gen. Campredon chwalił postawę Golla, akcentując fakt, iż to dzięki efektom jego pracy ostrzał floty rosyjsko-angielskiej nie przyniósł większych strat⁹³. Umocnienia spełniły swoje zadanie podczas prób desantu wojsk rosyjskich. Campredon zwrócił także uwagę, iż Goll wykazywał się osobistą odwagą, zawsze będąc na najbardziej zagrożonych odcinkach i podnosząc swoją postawą ducha żołnierzy pod jego dowództwem⁹⁴. W sierpniu 1813 r., po wyjeździe płk. Richemonta do kwatery głównej Wielkiej Armii, przejął jego funkcję⁹⁵.

Szef sztabu gubernatorstwa i X Korpusu Wielkiej Armii tak opisał postawę Golla podczas oblężenia: „Mr. De Goll a rendu de grands services à l'État par la manière dont il a conduit son service et par la délicatesse scrupuleuse qui a dirigé toutes ses actions; que pendant le siège, cet officier supérieur a donné des preuves multipliées d'une grande résolution, d'une prévoyance et d'un talent incontestable et qu'il le regarde comme un officier distingué dans une armée qui fourait tant de sujets remarquables”⁹⁶.

Za swoją postawę w 1813 r. został przedstawiony do awansu na pułkownika przez gubernatora Rappa i gen. Campredona⁹⁷, ale niestety Napoleon nie zdążył podpisać tej nominacji ani w 1814 r., ani w 1815 r.⁹⁸ W czerwcu 1812 r. Goll został kawalerem Legii, a w 1815 r. – oficerem⁹⁹.

92 *Ibidem*, Goll Joseph, list d'Hericourta, szefa sztabu gen. Rappa, Ivry, 29 sierpnia 1824 r., bp.; opinia Campredona o Gollu, Paris 27 sierpnia 1823 r., bp.

93 SHD, GR 2 YE 1782, Goll Joseph, list d'Hericourta, szefa sztabu gen. Rappa, Ivry, 29 sierpnia 1824 r., bp.; opinia Campredona o Gollu, Paris 27 sierpnia 1823 r., bp.; szerzej na temat walk 1813 r. w Nowym Porcie, zob. C. Wołodkiewicz, *Dzieje Nowego Portu w okresie napoleońskim (1807–1814). Aspekty militarne*, [w:] *Nowy Port*, red. J. Dargacz, K. Kurkowska, L. Molendowski, Gdańsk 2021 (Historie Gdańskich Dzielnic, t. 3), s. 125–126. Tam odnośniki do dalszych źródeł i literatury.

94 SHD, GR 2 YE 1782, Goll Joseph, opinia Campredona o Gollu, Paris 27 sierpnia 1823 r.

95 *Ibidem*, Goll Joseph, *Note sur les services de guerre et de place de Mr. le chef Goll, colonel du génie en R..., rédigé à Paris, le 28 août 1824*, bp.

96 „Pan de Goll oddał wielkie usługi państwu sposobem, w jaki pełnił swoją służbę, i znakomitą skrupulatnością, z jaką kierował wszystkimi swoimi działaniami. Podczas oblężenia ten znakomity oficer dał liczne dowody wielkiej rezolucji, umiejętności przewidywania i niepodważalnego talentu, że należy go uznać za wyróżniającego się oficera w armii, która wydała tak wielu wybitnych ludzi”, *Ibidem*, Goll Joseph, opinia d'Héricourta o Gollu, Ivry, 29 sierpnia 1824 r.

97 *Ibidem*, Goll Joseph, list Golla do ministra, Paryż, 16 czerwca 1824 r.

98 *Ibidem*, Goll Joseph; stan służby Golla autorstwa szefa biura inżynierii Schillemansa, 1819 r.; *Note sur les services de guerre et de place de Mr. le chef Goll, colonel du génie en R..., rédigé à Paris, le 28 août 1824*, bp.

99 *Ibidem*, Goll Joseph; stan służby Golla autorstwa szefa biura inżynierii Schillemansa, 1819 r.

Jak potoczyły się jego losy po zakończeniu obrony miasta w 1813 r.? Goll trafił do rosyjskiej niewoli pod Kijowem, ale w 1814 r. udało mu się wrócić do Francji. Zmiana władzy we Francji nie pogorszyła jego sytuacji. Jako inżynier otrzymał nie tylko potwierdzenie swojej rangi, ale również nie został skreślony ze służby czy odesłany na tzw. pół-żołd (*demi-soldes*). Nie otrzymał jednak awansu, o który prosili jego przełożeni w Gdańsku. Wziął aktywny udział w wydarzeniach tzw. 100 dni, opowiadając się po stronie wracającego z Elby cesarza. 5 kwietnia 1815 r. otrzymał rozkaz, aby stawić się w sztabie korpusu gen. Rappa w Strasburgu¹⁰⁰. Należy przypuszczać, iż o przydział wnioskował sam były gubernator Gdańska¹⁰¹. W czasie kampanii Goll odznaczył się w obronie Hoenheim. Kierował tam pracami fortyfikacyjnymi francuskich posterunków, ponownie znajdując się w ogniu walki¹⁰². Była to jego ostatnia kampania. Koniec epoki napoleońskiej nie zmusił go do wyjazdu z Francji, co stało się losem wielu oficerów.

W latach 1815–1824 służył jako inżynier w twierdzach Strasbourga, Toul, Belfort i Brisach. W Neuf Brisach opracował trzy projekty modernizacji kanału Napoleona zwanego kanałem Monsieur, kierował tam pracami do momentu emerytury. W 1821 r. otrzymał stopień podpułkownika. Wpływ na to miał nie tylko przebieg jego służby, ale również opinie jego przełożonych: Campredona, Rappa oraz marsz. Davouta¹⁰³.

Jego służbę zakończył donos, będący skutkiem opozycyjnej postawy Golla wobec nowego króla Francji i rojalistycznego rządu, a złożony przez władze departamentu Haute-Rhin. W ich odczuciu zaszła „nagła” zmiana w postawie Golla (być może owa „nagłość” była spowodowana jakimś sporem osobistym między inżynierem a kimś z władz lokalnych). Podkreślano, iż nie nawiązał relacji z innymi dowódcami miejscowych oddziałów, a jego rezerwa „w obecnych okolicznościach” nie dawała podstaw do zaufania ze strony władz. Eufemizm „obecne okoliczności” odnosił się do przejęcia władzy przez ultraroyalistycznego premiera Josepha de Villèle’a, który rozpoczął ostry kurs wymierzony we wszelką opozycję. Nie dziwi więc, że po latach wykorzystano przeciw Gollowi fakt, iż w 1820 r. nie zapisał się na listę wyborczą, nie wypełnił zaświadczeń cenzusowych i nie głosował na kandydata rojalistycznego w wyborach do ciała ustawodawczego w 1821 r. Ministra wojny poinformował o tym sam naczelny dyrektor policji François Franchet d’Esperey. W podsumowaniu listu dyrektor

100 *Ibidem*, Goll Joseph, minuta rozkazu 5 z kwietnia 1815 r.

101 Wniosek ów potwierdza nadpisek na liście dowódcy 7. Dywizji wojskowej, w którym ten zwraca uwagę na niezwykle pochlebny list Rappa na temat Golla z 1815 r., *Ibidem*, Goll Joseph, list dowódcy 7 dywizji, gen. Decaux, Paryż 16 marca 1816 r.

102 *Ibidem*, Goll Joseph, *Note sur les services de guerre et de place de Mr. Le chev[ali]er Goll, colonel du genie en R...*, Paryż 28 sierpnia 1824 r.

103 *Ibidem*.

policji zwracał uwagę na konieczność przeniesienia oficera w inne miejsce¹⁰⁴. Sam Goll podkreślił w podsumowaniu służby, iż de facto odebrano mu wszelkie projekty¹⁰⁵.

W grudniu 1823 r. wystąpił ze służby, uzyskując w lipcu 1824 r. honorową rangę pułkownika¹⁰⁶. Dwa dni przed Bożym Narodzeniem 1825 r. otrzymał tytuł dziedzicznego barona, o który sam wnioskował od 1823 r.¹⁰⁷ Tytuł ten, jak wspomniano na początku, przysługiwał już starszej gałęzi jego rodu¹⁰⁸.

Autorowi nie udało się odnaleźć wzmianek o życiu Golla po zakończeniu przez niego służby w armii. Francuski inżynier dożył jednak sędziwego wieku, zmarł bowiem 11 grudnia 1850 r. w Colmarze¹⁰⁹.

Celem powyższego tekstu było przedstawienie ciekawej sylwetki napoleońskiego fortyfikatora, który spośród francuskiego korpusu inżynierii wojskowej w Gdańsku pełnił służbę najdłużej. Był on oficerem skrupulatnie wypełniającym swoje obowiązki i wykazującym się własną inicjatywą. Świadczyły o tym liczne memoriały i plany jego autorstwa. Przynoszą one szereg cennych szczegółów dotyczących gdańskich umocnień doby napoleońskiej. Goll opisywał nie tylko stan umocnień, ale przedstawił interesujące postulaty przebudowy twierdzy, w tym oparcie obrony Gdańska na umocnieniach Nowego Portu i Wisłoujścia. Warto, aby owe memoriały stały się przedmiotem dalszych badań, podobnie jak pozostałe materiały dotyczące okresu napoleońskiego, zachowane w archiwum w Vincennes.

104 SHD, GR 2 YE 1782, *Goll Joseph*, list dyrektora policji, François Francheta d'Esperey'a do ministra wojny, Paryż 1 lipca 1822 r.

105 SHD, GR 2 YE 1782, *Goll Joseph*, *Note sur les services de guerre et de place de Mr. Le chev[ali]er Goll, colonel du genie en R...*, Paryż 28 sierpnia 1824 r.

106 SHD, GR 2 YE 1782, *Goll Joseph*, raport gen. Schielemanna dla ministra wojny z 3 lipca 1824 r., bp.

107 SHD, GR 2 YE 1782, *Goll Joseph*, minuta dekretu ministra wojny dla ministra sprawiedliwości, 23 grudnia 1825 r., bp.; list Golla do ministra, Paryż 11 stycznia 1823 r., bp.; list Golla do ministra, Paryż 18 listopada 1825 r., bp.

108 SHD, GR 2 YE 1782, *Goll Joseph*, raport dla ministra wojny, 11 stycznia 1823 r.

109 <https://www.alsace-histoire.org/netdba/goll-ii-branches-protestantes/> [dostęp: 23 października 2025].

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Service Historique de la Défense Vincennes

Correspondance de la Grande Armée

- 2 C 81, *Correspondance de l'armée du Rhin, novembre 1808,*
- 2 C 511, *Armée d'Allemagne. Garnisons françaises dans les places de Poméranie, de Westphalie (1808–1809), de Danzig, de Hanau, bataillons de marche 1809, zestawienie z 15 lipca 1809 r.,*
- 2 C 637, *Situations de la Grande Armée, 15 stycznia 1808 r.,*
- 2 C 672, *Situation de l'Armée du Rhin, luty 1809 r., bp.*

Donation Davout

- 1 K 1, cartons 7, 10.

Dossiers personnelles

- GR 2 YE 1782, Goll Joseph.

Genie

- 1 VM 90, *Mémoires, reconnaissances, projets de travaux de la défense concernant Dantzig 1724–1811,*
- 1 VM 91 *Mémoires, reconnaissances, projets de travaux de la défense concernant Dantzig 1811,*
- 1 VM 92, *Dantzig, Décembre 1811 à 1912.*

Archiwum Państwowe w Gdańsku

- 300,92/33, *Exemptions Servis-Berechnung für den 6ten Monat oder Marz 1809,*
- 300,92/40, *Berechnung der Exemtions-Servis-Casse – z okresu 1–31 XII 1808,*
- 300,92/44, *Berechnung vom Exemtions-Servis pro Februar Extra Monat et Martz Ao 1811,*
- 300,92/540, *Acta die Leistungen der Stadt in genere betreffend /rotulus/.*

Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich

- Generała Michała Grabowskiego korespondencja wojskowa, papiery jako komendanta fortecy gdańskiej i różne 1808–1811, rkps 3159.*

Źródła drukowane:

- Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'empereur Napoléon III, Paris 1864, t. 16.*
- Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'empereur Napoléon III, Paris 1865, t. 17.*

Opracowania:

- Biskup K., *Nowożytnie fortyfikacje Gdańska, [w:] Zespół Forteczny Gdańsk–Wisłoujście, Gdańsk 1998, s. 15.*

- Bukal G., *Fortyfikacje Gdańska i ujścia Wisły 1454-1793. Studium z dziejów nowożytnej architektury militarnej*, Sopot 2012.
- Charrier P., *Davout et ses soldats au camp de Bruges. Un corps d'armée au camp de Boulogne*, <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/davout-et-ses-soldats-au-camp-de-bruges-un-corps-darmee-au-camp-de-boulogne/#notes>, [dostęp: 31 sierpnia 2025].
- Gallaher J.C., *Żelazny Marszałek. Biografia Ludwika M. Davouta*, Gdańsk 2000.
- Hallock W., Wade H., *Outlines of the evolution of weights and measures and the metric system*, London 1906.
- Nieuważny A., *Klucz do wszystkiego. Dzieje napoleońskiej twierdzy Gdańsk 1807–1814*, Gdańsk 2022.
- Stankiewicz J., *Przygotowania do wojny z Rosją. Rozbudowa fortyfikacji*, [w:] *Historia Gdańska*, t. 3, cz. 2: 1793–1815, red. E. Cieślak, Gdańsk 1993.
- Strzok I., *Fortyfikacje XIX-wiecznego Gdańska*, [w:] *Fortyfikacje Gdańska*, red. *idem*, Gdańsk 2009, s. 58–73.
- Święciochowski S., *Francuskie budowle w Gdańsku czyli rzecz o fortyfikacjach*, „Teka Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. 32, 2000, s. 193–201.
- Wołodkiewicz C., *Dzieje Nowego Portu w okresie napoleońskim (1807–1814). Aspekty militarne*, [w:] *Nowy Port*, red. J. Dargacz, K. Kurkowska, L. Molendowski, Gdańsk 2021 (Historie Gdańskich Dzielnic, t. 3.), s. 109–127.
- <https://www.alsace-histoire.org/netdba/goll-ii-branches-protestantes/> [dostęp: 23 października 2025].

O AUTORZE

Cezary Wołodkiewicz – historyk, muzealnik, nauczyciel, doktor nauk humanistycznych w zakresie historii. Absolwent Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Pracownik Muzeum Gdańska.

e-mail: c.wolodkiewicz@muzeumgdansk.pl